Kęstutis Šeškevičius,
Mindaugas Bertašius

Gamybos vietos aplinkos Višakio Rūdoje tyrimai

Kauno technologijos universiteto veteranų klubas „Emeritus“ kartu su Danijos senjorų istorijos ir archeologijos mylėtojų klubo „Harja“ nariais vykdė bendrą projektą (vadovas M. Bertašius). Bendradarbiavimas ir projekte numatyta veikla apėmė GRUNDTVIG senjorų savanorystės ir mokymosi visą gyvenimą programą vykdant projektą „Žemyna. Empowering of Senior Archaeology Volunteer Network Cooperation with Museums“. Projekto trukmė 2011–2013 m. Tarp įvairių projekto veiklų (istorinio amato mokymai VšĮ Rumšiškių muziejaus dvaro akademijoje, dalyvavimas archeologinių tyrimų darbuose Biržuose, antropologinės medžiagos valymas ir paruošimas tyrimams, paskaitos mokyklose), bendradarbiaujant su Višakio Rūdos bendruomene ir Kazlų Rūdos savivaldybės kultūros skyriumi, buvo numatyti nedidelės apimties archeologiniai tyrimai Višakio Rūdoje. Taip pat numatyta prisidėti kuriant vietinio muziejaus ekspoziciją. Joje ketinama pateikti tikslesnius duomenis apie geležies gavybos ir apdirbimo procesą, grafinės rekonstrukcijos vaizdais perteikti proceso eigą, parodyti spėjamas geležies gamybos vietas Višakio Rūdoje ir apylinkėse.

Vykdant projektą, 2012 m. Višakio Rūdoje buvo atlikti nedidelės apimties tyrimai spėjamoje gamybos vietoje. Ją dar prieš kelis dešimtmečius nustatė Kauno technologijos universiteto docentas, technikos mokslų daktaras Jonas Navasaitis. Apie šią spėjamą bei kitas numanomas gamybos vietas yra skelbta jo monografijoje (*Lietuviška geležis*, Kaunas, 2003). Nurodoma, kad Višakio Rūdos kaimo rudnia stovėjusi ant Višakio upės, dešiniajame upelio krante, čia randama geležies lydymo šlako. Rudnia datuojama nuo XVII a. Jokie archeologiniai tyrimai nei Višakio Rūdos miestelyje, nei Višakio Rūdos gamybos vietoje, nei gretimuose kaimuose minimose gamybos vietose nebuvo atliekami. Geležies gamybos vieta Višakio Rūdoje užima tą dalį, kur matomi žemės pylimo ir buvusios užtvankos pėdsakai. Tai apie 0,5 ha teritorija. Tačiau pavieniai su gamybos procesu susiję radiniai yra išplitę didesnėje teritorijoje.

Vykdant senjorų savanorystės projektą, nedestrukciniais metodais buvo žvalgoma apie 1,5 ha teritorija, kurią supa Višakio upelio vaga ir užsemiamos pievos (vadovas K. Šeškevičius). Tai apie 1 ha ploto ariamas laukas bei apie 0,5 ha ploto buvusios užtvankos ir kelio sankasa su greta esančia užliejama pieva. Jų metu ariamame lauke žemės paviršiuje buvo renkami archeologinio pobūdžio radiniai. Taip pat buvo žvalgoma ir greta ariamo lauko esanti žolė ir krūmais užžėlusi teritorijos dalis. Tiksliau lokalizavus gavybos vietą, buvo iškastas 2 m^2 dydžio šurfas, kuriame rastas iki 50–70 cm storio ištisinis geležies šlako supylimas. Žvalgant paviršių buvo rasti archeologinio pobūdžio vertingų savybių turintys radiniai – buitinės keramikos šukės, geležies šlako gabalai. Kai kur dirvožemyje rastos nedidelės raudonų plytų nuoskilos, gausu keramikos šukių. Tačiau tai masinė keramikos medžiaga, ji surinkta žvalgant paviršių ir nesiejama su konkrečiu kultūrinio sluoksnio horizontu. Kita radinių dalis – žemės paviršiuje rasti metalo radiniai. Tai XVII–XIX a. monetos (bent 15 Jono Kazimiero šilingų, spėjamas Žygimanto III Vazos Rygos šilingas, keli XIX a. grašiai, kapeikos, pfenigiai, dalis monetų neidentifikuota), švininės plombos, žiedai, sagtys, kiti

buities dirbiniai. Nemažai aptikta geležies dirbinių, tačiau tiksliau jų datuoti neįmanoma, nes jie būdingi XVII–XIX a. laikotarpiui.

Taip pat atlikti žvalgymai metalo detektoriumi apie 0,8 ha plote, esančiame į ŠR nuo pagrindinio tyrimų ploto. Ši tyrimų vieta parinkta, nes yra visiškai greta pagrindinio tyrimų ploto ir čia buvo įmanoma atlikti žvalgymus panaudojant metalo detektorių. Čia rasti radiniai – kelios XIX a. monetos (kelių nominalų kapeikos), švininės plombos, kryželis. Šių žvalgymų tikslas buvo patikslinti pagrindinę gamybos vietą, nustatyti radinių koncentraciją ir jų paplitimą aplinkinėje teritorijoje.

Dar viena žvalgymų metalo detektoriumi vieta apėmė į V nuo pagrindinio tyrimų ploto esančią mišku apaugusią kalvelę. Ankstesniuose žemėlapiuose čia nurodomas dirbamas laukas, šiuo metu ji apžėlusi žole ir savaiminiu pušynu. Darbas buvo sudėtingas, nes aukštoje žolėje kėblu aptikti detektoriumi fiksuojamus radinių signalus, tačiau rezultatai parodė, kad anksčiau čia taip pat būta apgyventos vietos. Tyrimų metu iššvalgytas apie 1,2 ha plotas. Čia rasti archeologinę vertę turintys radiniai – nuo XVII a. datuojamos monetos (21 Jono Kazimiero šilingas, XIX a. 1/2 kapeikos), žiedai, medalikėlis.

Tyrimų metu pasitelkus Danijos senjorų archeologų mylėtojų ir Lietuvos senjorų savanorių grupių narius, vaikštant ir surenkant paviršiuje matomus radinius bei panaudojant metalo detektorius, buvo iššvalgyta spėjamos gamybos vietos teritorija Višakio Rūdoje. Tyrimų metu nustatyta nuo XVII a. buvusi geležies gamybos vieta. Ji buvo prie Višakio upelio, šiuo metu tai liudija reljefo ypatybės (užtvankos ir buvusios protakos likučiai), atsitiktiniai radiniai, skirti medinių detalių tvirtinimui, bei kiti radiniai. Prie gamybos vietos turėjusi būti XVII–XIX a. gyvenvietė galėjo užimti iki 3–4 ha teritoriją, tai liudija gana gausūs monetų radiniai visoje tirtoje teritorijoje.

The field survey in the vicinity of a production site in Višakio Rūda

In implementing the Grundtvig Senior Volunteering and Lifelong Learning Programme project 'Žemyna. Empowering of Senior Archaeology Volunteer Network Cooperation with Museums', an iron production site was investigated in Višakio Rūda (Kazlų Rūda Municipality, SW Lithuania). The ploughed soil was fieldwalked and the finds were collected (mostly pottery). A metal detector survey was conducted in a wider area and 17th–19th-century finds: coins, rings, buckles, etc. were discovered. It was determined that not only had a production site existed here, but also a 17th–19th-century settlement, which could have occupied an area of up to 3–4 ha.